

5. Таблиця складена за такими джерелами: ЧОДАФН, ф. 358, оп. 1, спр. 5759, 5761, 7099, 7208, 7709, 8151, 8673; оп. 3, спр. 185, 273, 301, 308, 309, 315, 318, 319, 320, 327, 330, 341, 378, 383, 399, 402, 407, 408, 410, 416, 435, 437, 442, 443, 448, 457, 466, 467, 472, 474, 475, 512, 519, 545, 572, 592, 596, 597, 603, 606, 669, 683, 703, 733; оп. 4, спр. 383, 415, 432, 442, 443, 464, 522, 526, 529; оп. 5, спр. 413, 465, 532, 576, 585, 591, 705, 740, 745, 764, 775, 776, 777, 789, 790, 791, 812-819; оп. 7, спр. 200, 201, 202, 210, 293, 297, 298, 299, 314, 319, 322, 323, 324, 327, 328, 330, 333, 335, 343, 351, 354, 369, 370, 377, 390, 391, 392, 403, 423, 447, 453, 455, 460, 463, 475, 481, 483, 504, 507; оп. 8, спр. 311, 328, 371, 460, 482, 483, 495, 542, 543, 566, 584, 594, 631, 641, 674, 689, 697, 705, 753, 790, 793, 807, 950; оп. 9, спр. 831, 836, 837, 838, 842, 843, 844, 848; ф. 1131, оп. 1, спр. 240, 243, 251, 269, 298, 321, 350, 364, 383, 385, 388, 392, 411, 453, 518, 548, 592, 644, 785, 1254, 3905, 3914; ф. 1140, оп. 1, спр. 315; ф. 1206, оп. 1, спр. 98, 105, 655, 674, 675, 682, 713, 716, 718, 723, 724, 726, 769, 818, 1142, 1143, 1147, 1170, 1177, 1187, 1212, 1213, 1214, 1227, 1231, 1236, 1237, 1238; ф. 1207, оп. 1, спр. 602-840; ф. 1240, оп. 1, спр. 1011-2177; ф. 1336, оп. 1, спр. 24 та інші. Підрахунки автора.

6. ЧОДАФН, ф. 1131, оп. 1, спр. 785, арк. 3.

7. ЧОДАФН, ф. 358, оп. 7, спр. 293, арк. 2.

8. Отмена крепостного права: Докл. министров внутренних дел о проведении крестьянской реформы. 1861–1862. – М.; Л., 1950. – С. 9.

9. ЧОДАФН, ф. 358, оп. 7, спр. 200, арк. 3.

10. ЧОДАФН, ф. 358, оп. 7, спр. 328, арк. 2.

11. ЧОДАФН, ф. 1207, оп. 1, спр. 657, арк. 2.

12. ЧОДАФН, ф. 358, оп. 7, спр. 374, арк. 2.

13. ЧОДАФН, ф. 1207, оп. 1. Спр. 838, арк. 7.

14. ЧОДАФН, ф. 1204, оп. 1, спр. 2177, арк. 1.

15. ЧОДАФН, ф. 1336, оп. 1, спр. 24, арк. 36.

16. ЧОДАФН, ф. 1207, оп. 1, спр. 840, арк. 1.

17. ЧОДАФН, ф. 358, оп. 7, спр. 330, арк. 72.

18. ЧОДАФН, ф. 1131, оп. 1, спр. 1254, арк. 7.

19. Лещенко М.Н. Удосконалювати методику дослідження селянських рухів // Український історичний журнал. – 1966. – №5. – С. 25.

І.І. Еткіна

Земельне питання в Чернігівській губернії за часів Української Держави гетьмана П. Скоропадського (квітень – грудень 1918 р.)

Аграрна політика Гетьманату П. Скоропадського практично не вивчена. Уряд П. Скоропадського успадкував невирішеність земельного питання, що виступало джерелом протиріч в українському селі напередодні революції і за доби Центральної Ради.

Радянська історіографія приділила увагу лише деяким аспектам цієї проблеми. В оцінці радянських дослідників гетьманський уряд однозначно був маріонеткою німецько-австрійського військового командування, а його аграрна політика спрямовувалася на захист прав поміщиків і куркулів та викачування хліба до Центральних держав. Будь-які спроби гетьманського уряду навести порядок на селі замовчувалися. І все ж праці цих авторів становлять цінність як носії певного фактичного матеріалу. Окремі аспекти

проблеми висвітлюються в працях сучасних дослідників [1], які звернули увагу на труднощі та невдачі реалізації аграрних проектів П. Скоропадського. Окрему групу джерел складають мемуари, в тому числі П. Скоропадського, який підкреслював, що за декілька місяців на більшій території України вдалося припинити як свавілля деморалізованої маси на селі, так і каральних загонів німців, яких, до речі, не він запрошував на Україну [2]. З прогетьманських позицій оцінював проблему Д. Дорошенко [3]. В. Винниченко ж вважав, що за доби Гетьманату були знівечені всі здобутки Центральної Ради в аграрній сфері [4].

Отже, дана проблема комплексно не досліджена ні в загальноукраїнському обсязі, ні в регіональному. В статті вперше здійснена спроба дослідити реалізацію гетьманської земельної політики на матеріалах однієї з найбільших губерній на Україні [4а]. Автор зосередила увагу на заходах по відновленню поміщицьких та інших приватних маєтків у губернії, на причинах та результатах селянського руху на її території. Для розв'язання поставлених завдань залучено широку джерельну базу, передусім матеріали тогочасної преси та документи Державного архіву Чернігівської області (ДАЧО).

Питання, порушені в статті, є частиною комплексної проблеми, що розв'язується в межах вивчення новітньої історії на кафедрі історії слов'ян Чернігівського державного педагогічного університету. Короткий огляд літератури про Чернігівщину періоду революції зробив завідуючий кафедрою професор М.К. Бойко [5].

Напередодні революції територія губернії площею 52,4 тис. кв км поділялась на 15 повітів [6], до яких входило 182 волості [7] з населенням 3 148,9 тис. чол. [8] (в тому числі 85 % – сільського).

З приходом до влади гетьмана П. Скоропадського до Чернігівської губернії було приєднано Гомельський повіт, а також Путивльський і Рильський повіти Курської губернії [9]. У травні 1918 р. між Радянською Росією та Українською Державою гетьмана Скоропадського було визначено так звану “нейтральну зону”, що проходила через Сураж – Унечу – Стародуб – Новгород-Сіверський – Глухів. За демаркаційною лінією опинились 43 волості Чернігівської губернії, які були поділені на 5 повітів (Мглинський, Стародубський, Суразький, Середино-Будський та Почепський) і практично входили до складу Радянської Росії [10]. На цих територіях провадилася протилежна за змістом аграрна політика.

В таких умовах уряд Павла Скоропадського намагався віднайти власні методи розв'язання аграрного питання. Гетьман та німецьке і австрійське командування стали на шлях відновлення великої земельної власності, що закріплювалась гетьманською “Грамотою до всього Українського народу” (29 квітня 1918 р.) та “Законом про право на врожай 1918 р. на території Української держави” (27 травня 1918 р.).

У середині травня на місцях було створено тимчасові земельні комісії, яким доручалося повернути колишнім землевласникам їхні господарства. За зруйнування господарств селяни повинні виплатити грошові компенсації. Так, у Сосницькому повіті половину вартості своїх господарств селяни повинні були віддати у вигляді контрибуції [11]. У землевласника цього

повіту за часів більшовицької влади було реквізовано 2 коня. На жителів с. Шабалинова наклали контрибуцію в 7 тис. рублів, при цьому врахували навіть 800 рублів на вимушений переїзд землевласника до Сосниці. Поміщик додатково стягнув 200 пуд. жита, що було реквізоване за твердими цінами волосною продовольчою управою ще у вересні 1917 р., потім прибув з командою німців і наказав старості зжати жито до 16 липня. Староста вигнав на панщину 20 женців [12] на основі закону “Про міри боротьби з розрухою сільського господарства”. Селянину с. Андріївки Чернігівського повіту Адріану Ячменику тимчасово призначили виплатити 2 тис. рублів на користь поміщиці Фон-Таль за те, що 14-річного сина Стефана бачили біля гуральні під час погрому. Селян зобов’язали виплатити поміщиці 162 тис. рублів. Великий розмір контрибуції, розверстаний на кожного селянина, пояснили малочисельністю осіб, що брали участь у погромі маєтку [13]. Чернігівська земська газета зазначала, що для багатьох поміщиків пограбування їх майна перетворилось на вигідну угоду. Замість того, щоб урятуватись від розорення, вони, свідчила газета, подавали позови, щоб нажитись [14].

Не став винятком серед поміщиків Чернігівської губернії і гетьман Павло Скоропадський. Жителі с. Дунайці Глухівського повіту звернулись до нього з проханням знизити контрибуцію. Було з’ясовано, що Дунайцівська економія гетьмана майже не постраждала: всі будівлі залишились неушкодженими, живий, мертвий інвентар і худоба повернуті, але розібрані всі зернові та кормові запаси, зіпсовані і розібрані інструменти, підлога, екіпажі тощо. Фактично збитків завдано на 40 тис. рублів. З цієї суми жителі с. Дунайці повинні сплатити 22 200 рублів, а громада Дунайцівської Слобідки 11 100 рублів. Залишок суми селянам дозволено відпрацювати. Поступка була зроблена з метою пом’якшення ситуації [15].

Але, як правило, для придушення опору невдоволеного селянства німецькі воєнні власті надавали в розпорядження поміщиків озброєні загони, а деякі землевласники формували власні каральні групи. Так, навесні 1919 р. після повернення більшовиків, революційний трибунал розслідував справу приватного повіреного Ісаака Шварца, якого навесні 1918 р. поміщики Молякко, Комаровські, Посудевська, Глуховський запрошували як спеціаліста зі збору контрибуцій. Район його діяльності – села Шибириновка, Рогощі, Плехово, Левоньки, Скугарі Чернігівського повіту. Шварц діяв шляхом погроз, арештів, залякування німецькими загонами. В с. Плехово погрожував забрати у селян все майно аж до склянок, прислати каральний загін, який і шкіру зніме, якщо не здадуть 100 тис. рублів протягом доби. В с. Шибириновці для внесення 15 тис. рублів визначили термін у 3 години. У супроводі 12 озброєних німців з’явився у с. Рогощі, змусивши селян зі сльозами повзати перед ним навколішки [16]. Революційний трибунал 1919 р. засудив Ісаака Шварца і разом з ним 79-літнього поміщика Комаровського до смертної кари за контрреволюційні дії, хоча захисник Галембський доводив, що вони діяли в межах законодавства гетьманського уряду, і контрибуція стягувалась в розмірі 1/5 – 1/3 частини збитків [17].

Особливо активно використовувались німецькі каральні загони у перші тижні окупації. Так, із Сосницького повіту повідомляли, що населення не

встигло ще вільно зітхнути від тероризуючих банд з більшовицькими гаслами, як слідом за ними потяглися німецькі каральні загони, особливо по тих селах, де більшовики зустрічали з боку населення співчуття, а також там, де господарства поміщиків постраждали найбільше. І хоча німці не бешкетували, як банди, і шукали злочинців, селянам від цього було не легше. Збентеженому, переляканому населенню було не до праці [18].

На території, що прилягали до демаркаційної лінії, німецькі каральні загони не заходили. Староста Рильського повіту скаржився, що німці не надають допомоги проти збільшовичених банд, які грабують українську частину повіту (із 16 волостей повіту 3 цілком знаходились за демаркаційною лінією). Селяни в такій ситуації відмовлялись виконувати накази про поновлення власності поміщиків і видачу зброї. Влітку в повіті ще продовжували існувати деякі земельні комітети, водночас працювали і земельні управи, і тимчасові земельні комісії. В Кореневській і Марковській волостях, де голови управ були енергійні, повернення майна поміщиків проходило успішно, в інших волостях – повільно, а в Бобровській, Волобуєвській і Студенківській пограбовано і те, що вже було повернено [19].

Таким чином, відразу після встановлення Гетьманату великі землевласники спішно відновлювали за допомогою німецьких військ свою власність на землю і майно. Цей процес відбувався репресивними методами. Замість законності і правопорядку, які обіцяв гетьман, на місцях чинилось беззаконня, залякування і терор проти селянства. Такі методи давали тимчасовий ефект, адже вони лише збільшували кількість невдоволених серед основної маси населення – селян.

Влітку уряд Скоропадського працював над розробкою земельної реформи, яка передбачала створення середнього класу на селі через викуп селянством поміщицьких земель при посередництві держави. Єдиним конкретним кроком у зрушенні земельної справи став тимчасовий “Закон про право продажі та купівлі землі поза міськими оселями” від 14 червня 1918 р. За цим законом кожний власник міг добровільно продати всю землю, але купити в одні руки можна було не більше 25 десятин. Тобто ліквідовувалися умови для створення у майбутньому великих латифундій, але вже існуючі залишалися незайманими. Восени газета “Черниговская мысль” повідомляла, що угоди куплі-продажу земель у губернії укладаються все частіше, особливо активно заставляються великі маєтки. Ціни на землю виросли у порівнянні з довоєнними у 10–15 разів [20]. А селянам с. Спаського Сосницького повіту (29 дворів) навіть вдалося придбати 190 дес. землі нащадків поміщика Імшенецького в колективну власність [21].

Відчуваючи невдоволення селянства і безлад у питаннях відшкодування збитків землевласників, гетьманський уряд законом від 15 липня розпорядився замінити тимчасові земельні комісії на земельно-ліквідаційні комісії, які мали бути посередниками між власниками пограбованих господарств та селянами. В серпні новий міністр внутрішніх справ П. Кістяківський розіслав телеграфне розпорядження всім губернським старостам, щоб вони сприяли законному порядку щодо повернення збитків і негайно припинили діяльність утримуваних на приватні кошти каральних загонів, які чинять гвалт на селі і без потреби дратують населення [22]. Але злочинною діяль-

ністю займались не лише приватні каральні загони, а й державні службовці. Так, гомельський староста припинив незаконні дії відрядженого відділом державного конярства ротмістра Гарницького, який на свій розсуд забирав у селян великі суми й утримував їх частину на свою користь [23].

На початок жовтня були утворені лише губерньська і 7 повітових земельно-ліквідаційних комісій. Губерньська комісія на чолі зі старостою Н.В. Висоцьким взяла на себе справи землевпорядкувального, межового та судово-межового характеру. Повітові земельно-ліквідаційні комісії під головуванням старост намагались остаточно вирішувати справи. Так, за позовом землевласника К.А. Мацка до сільських громад м. Боголева, сіл Димерки, Богданівки, Світільного, Плоского, Рудні, Бобрика, Русанова та х. Жердева Остерського повіту за збитки від погрому його маєтку повітова комісія доручила трьом своїм членам за участю експертів від обох сторін провести огляд і оцінку пошкодженого майна [24]. Результати вирішення окремих справ із зазначенням сум стягнень із сільських громад на користь землевласників друкувалися в газеті "Черниговская мысль".

До земельно-ліквідаційних комісій звертались не лише поміщики, а й селяни з проханням припинити стягнення з них контрибуцій повітовим старостою чи комендантом в адміністративному порядку, бо прохач не брав участі в погромі маєтку. Після ряду таких заяв Остерська повітова комісія надіслала прохання до повітового старости призупинити подібні стягнення [25]. Звертались селяни і з проханням повернути їм забраних німецькими властями коней. Так, у мешканця с. Антоновичів Чернігівського повіту Семена Колдобенко двох коней було забрано на ярмарку в м. Любечі. Але справу не вирішено за відсутністю документів [26]. На початку грудня, коли німці спішно розпродавали коней за безцінь, Чернігівська повітова земельно-ліквідаційна комісія розглянула 18 подібних справ. У більшості випадків прохачам відмовляли в поверненні відібраних коней або грошей, бо вони були не в змозі довести свої права на них [27].

Починаючи з жовтня до земельно-ліквідаційних комісій зверталися і лісництва з проханням стягнути з селян гроші за самовільні порубки лісу. Так, Остерське лісництво вимагало стягнути з громад сіл Надиновки та Копачівки 32 824 руб. на користь казни, повітова комісія призначила лише 10 941 руб. [28]. Ця ж комісія розклала на погромників з сіл Новосілки Дніпрові та Чернино 12 тис. руб., по 120 руб. на кожного [29]. Подібні справи вирішувались і з іншими громадами, бо порубники лісу були практично в кожному селі. Але навіть такі заходи не могли зупинити порубок лісу.

Окремі успіхи в діяльності земельно-ліквідаційних комісій в жовтні – листопаді вже не могли змінити ситуацію на користь гетьманського уряду, який поступово втрачав контроль над селом в Чернігівській губернії. На Чернігівщині поширювався аграрний рух. Були випадки нападів селян на німецьких військових. Так, 9 червня в с. Кажанах Суразького повіту близько 20 озброєних селян напали на будинок варти. Наступного дня в с. Затишок цього ж повіту через конфлікт на ґрунті поземельних відносин селянами вбиті 2 арендатори та дружина одного з них. Але німецькі каральні загони жорстоко розправлялись з подібними виступами [30].

На початку серпня з'явилися повідомлення про мобілізацію селянства Чернігівського повіту до більшовицьких формувань, які закликали до повстання на захист прав народу на землю [31]. Жителі с. Хохловка Глухівського повіту створили більшовицький загін і спалили залізничний міст. Виступ було придушено німецько-українським каральним загоном, який спалив усе село: понад 100 дворів разом з усім майном загинули у вогні [32].

За такої ситуації більшовицький військовий штаб Чернігівщини на чолі з М.Г. Кропив'янським наважився на початку серпня розпочати збройне повстання, центром якого став Ніжинський повіт. Повстання було придушене німецькими військами.

Німці вщент спалили с. Вороб'ївку Новгород-Сіверського повіту (415 будинків з усім майном) після того, як загін більшовиків на початку серпня відкрив кулеметний вогонь по тих будинках, де були розквартировані німецькі солдати. Німці заборонили селянам відбудовуватися та збирати врожай, були арештовані декілька жителів, розстріляні 6 осіб [33]. За таким же сценарієм розгорталася подія в с. П'ятовськ Стародубського повіту. Більшовиками було поранено 12 німців, натомість все село було спалене [34].

Восени про безлад у селах, пограбування і вбивства повідомлялось мало не в кожній газеті. Гетьманська влада та окупаційні війська вже не могли цьому протидіяти. Так, у жовтні в с. Дрімлівці Ніжинського повіту були жорстоко вбиті управляючий маєтком графа Мусіна-Пушкіна А.Г. Семирозум з дружиною та двома дітьми [35]. В листопаді був убитий у своєму хуторі в Глухівському повіті поміщик С.І. Бирвар, з маєтку графа Алсуф'єва забрано коней, пограбовані заможні селяни [36]. В Борзенському та Конотопському повітах крадіжки зерна стали звичайним явищем, поширились підпали будівель заможних жителів, яких делікатно попереджали про це записками [37]. В Путивльському повіті відбулись озброєні пограбування маєтків поміщиків Черепових [38].

У жовтні–листопаді в північних повітах ситуація ускладнювалась постійними нападами збільшовичених формувань із-за демаркаційної лінії, які намагалися вивезти продовольчі продукти. Для наведення порядку гетьманський уряд спішно організував добровольчі загони хліборобів із заможної частини селянства. Губернський староста Висоцький на початку жовтня повідомляв про їх успішні дії проти більшовицьких загонів у Ніжинському, Козелецькому, Глухівському повітах [39]. Але намагання зупинити анархію в губернії були марними.

Лише в грудні уряд гетьмана спромігся схвалити принцип примусового відчуження землі великих землевласників. Але було вже запізно – до Києва наближались війська Директорії.

Таким чином, за доби Гетьманату Скоропадського земельне питання в Чернігівській губернії, як і в Україні, вирішено не було. Аграрна політика Гетьманату була спрямована в напрямку, протилежному перетворенням, які здійснювали попередні уряди Центральної Ради та більшовиків. Було відновлено приватну власність на землю. Приватновласницькі землі, що були хаотично перерозподілені серед селянства, в тому числі Чернігівської губернії, повертались власникам. Така політика наштовхнулася на опір селянства. Ситуація на Чернігівщині вкрай загострювалася внаслідок

існування так званої “нейтральної зони”, де продовжувались більшовицькі аграрні перетворення. Процес відновлення поміщицьких маєтків відбувався репресивними засобами за допомогою німецьких військ, яких селянство з самого початку сприймало як окупантів. Окремі заходи земельно-ліквідаційних комісій у жовтні–листопаді 1918 р. не могли схилити селянство на бік влади. Отже, аграрна політика гетьманського уряду була найменш вдалою серед інших сфер його діяльності.

Література

1. Малик Я. Земельне питання в Українській гетьманській державі // Останній гетьман: Ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського (1873–1945). – К., 1993. – С. 97–106; Малиновський Б. Аграрна політика Німеччини та Австро-Угорщини в Україні (1918) // Історія України. – 2000. – №10(березень). – С. 4–6; Ралдугіна Т. Українська держава Павла Скоропадського: здобутки і втрати // Визвольний шлях. – 2001. – №3. – С. 29–48.

2. Скоропадський П. Спогади. – Київ; Філадельфія. – 1995. – С. 248, 285, 292.

3. Дорошенко Д. Історія України. 1917–1923. – Т. 2. – Ужгород, 1930.

4. Винниченко В. Відродження нації. – К., 1990.

4а. На цей час Чернігівщина за площею посідає друге місце серед українських губерній (УССР. Народный комиссариат по внутренним делам. Статистический отдел. – Издание Народного Комиссариата Внутренних дел УССР. – 1919. – С. 1.)

5. Бойко Н.К. Литература о борьбе трудящихся Черниговщины за победу социалистической революции // Историография Великой Октябрьской социалистической революции на Украине. – К., 1987.

6. Черниговская губерния // Энциклопедический словарь Брокгауз Ф.А., Ефрон И.А.: В 82 томах. – СПб., 1903. – Том XXXVIIIА. – С. 590.

7. ДАЧО, ф. Р-503, оп. 1, спр. 1055, арк. 18–21.

8. Великая Октябрьская социалистическая революция: Энциклопедия. – М., 1987. – С. 578.

9. Черниговская земская газета. – 1918. – № 65–66. – С. 4.

10. ДАЧО, ф. Р-503, оп. 7, спр. 1, арк. 61–62.

11. Черниговская земская газета. – 1918. – № 43–44. – С. 5.

12. Там само. – № 57–58. – С. 6.

13. ДАЧО, ф. 127, оп. 90а, спр. 71, арк. 2.

14. Черниговская земская газета. – 1918. – № 47–48. – С. 6.

15. ДАЧО, ф. 127, оп. 90а, спр. 80, арк. 1–4.

16. Известия Черниговского губернского военно-революционного комитета, Черниговского уездного исполнительного комитета и городского совета рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов. – 1919. – № 52. – С. 3.

17. Там само. – № 54. – С. 3.

18. Черниговская земская газета. – 1918. – № 33–34. – С. 7.

19. ДАЧО, ф. 127, оп. 90а, спр. 5, арк. 106–107.

20. Черниговская мысль. – 1918. – № 113. – С. 3.

21. ДАЧО, ф. Р-506, оп. 1, спр. 6, арк. 51, 55.

22. Черниговская земская газета. – 1918. – № 61–62. – С. 8.

23. ДАЧО, ф. 127, оп. 90а, спр. 5, арк. 315–316.

24. Черниговская мысль. – 1918. – №100. – С. 4.

25. Там само. – №96. – С. 4.; №125. – С. 3.

26. ДАЧО, ф. 127, оп. 90а, спр. 73, арк. 1, 4.

27. Черниговская мысль. – 1918. – № 130. – С. 4.
28. Там само. – №125. – С. 3.
29. Черниговская земская газета. – 1918. – № 67–68. – С. 6.
30. Там само. – №43 – 44. – С. 3.
31. Там само. – №59 – 60. – С. 6 – 7.
32. Там само. – №70 – 71. – С. 6.
33. Там само. – №65 – 66. – С. 5.
34. Там само. – №77 – 78. – С. 7.
35. Черниговская мысль. – 1918. – № 90. – С. 3.
36. Там само. – №134. – С. 3.
37. Там само. – №97. – С. 3.
38. Там само. – №114. – С. 4.
39. Черниговская земская газета. – 1918. – №73–74. – С. 4.

Т.О. Грачевська

Соціал-демократ Панас Феденко в революційних подіях 1917–1919 років на Катеринославщині

Для українського соціал-демократа Панаса Васильовича Феденка (1893-1981) впродовж тривалого часу перебування України у складі “імперії Кремля” не знаходилося місця у довідково-енциклопедичних виданнях, про нього не згадувалось ні у підручниках з історії нашого краю, ні у наукових дослідженнях, присвячених вітчизняній історії новітньої доби. Звичайно, у цьому не було нічого дивного, зважаючи на те, що Панаса Феденка, як активного учасника українських національно-визвольних змагань 1917–1920 років, спіткала гірка доля емігранта, якому офіційна марксистсько-ленінська ідеологія в радянські часи начепила ярлик “запроданця”, “буржуазного націоналіста”, “соціал-фашиста”, оскільки його погляди і переконання суперечили більшовицьким гаслам та комуністичним принципам суспільного устрою, що стали пануючими в Радянській Україні на початку 1920-х [1, 151–153].

Здобуття Україною незалежності та суттєві зміни, що відбулися у нашій державі впродовж останнього десятиліття, дозволили неупереджено підійти до вивчення раніше забутих чи замовчуваних (переважно внаслідок ідеологічних причин) процесів і постатей української історії. Особа П. Феденка не стала виключенням, вона передусім зацікавила істориків і краєзнавців Дніпропетровщини, з-під пера яких з’явилися розвідки, присвячені цьому непересічному політику і відомому в колах української еміграції науковцю, які познайомили зацікавлених читачів з основними віхами життя його життя [2, 2–3; 9, 119–134] та окремими сторінками творчої спадщини [3, 16–17]. В українських часописах опубліковано й деякі маловідомі наукові роботи Панаса Васильовича [7].

Варто наголосити, що багато аспектів діяльності П. Феденка як історика, публіциста та журналіста залишаються майже повністю не дослідженими. Недостатньо вивченими є й питання, пов’язані з його участю в революційних подіях на Катеринославщині у 1917–1919 роках, тобто у